

מלוך יקדין ויהיושים נפלאים מלוקט
מדברות קדשו ותורתו של
רבי דוד חי אבן עזרא שליט"א

מִי־הָרְאָה חֹזֶה-פֶּאֶה

חֹזֶה-פֶּאֶה דְּאִזְרֵי-תֵא
יְסוּד חֲדָשׁ וְנִפְלֵא עַל הַפְּרָשָׁה

כפי הענוה זוכים לתורה

במעשיו אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית, ואם לאו אומרים לו אפילו יתוש שפל קדם אותך ונברא לפניך. ועוד אמרו שם, שכשם שיצירתו של אדם אחר בהמה חיה ועוף, כך תורתו מתפרשת אחר תורת בהמה חיה ועוף. ויש לפרש הכוונה שסיבת בריאת האדם באחרונה היא כדי שלא יבוא להתגאות, ויתן אל ליבו שאפילו יתוש בזוי נברא לפניו, וזהו המשך דברי המדרש, כשם שיצירת האדם באחרונה כדי להביאו לידי ענוה, כך לפי הענוה שבקרבנו זוכה לתורה, אבל אם מסיח דעתו מכך שיצירתו היתה באחרונה ואינו נוהג בענוה ושפלות, אינו זוכה לתורה.

כן (במדב"ר יג ג) 'ושפל רוח יתמוך כבוד' (משלי כט כג), זה סיני שהשפיל את עצמו לומר שאני נמוך, ועל ידי כך תמך הקב"ה כבודו עליו ונתנה עליו התורה וזכה לכל הכבוד הזה, כמה דתימא (שמות יט כ) 'וירד ה' על הר סיני'. וכתב בפני דוד **להחיר"א** (יתרו אות ט) ש'סיני' בגימטריה 'ענוה', וכנ"ל שמכך שהשרה הקב"ה את שכירתו על הר סיני הנמוך, ילמדו לומדי תורה לסגל לעצמם את מידת הענוה.

האדם נברא באחרונה כדי שישפיל עצמו
ובמדרש אמרו (ויק"ר יד א), אם זכה אדם

והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (יב ג). בענין הענוה אמרו חז"ל (תענית ז.) שלפיכך נמשלו דברי תורה למים כמו שכתוב (ישעיה נה א) 'הוי כל צמא לכו למים', ללמדנו שכמו המים מניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך, אף דברי תורה אינם מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה.

הר סיני רמז לענוה

וכן אמרו (סוטה ה.) לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל הרים ובעות והשרה שכירתו על הר סיני. וגם במדרש אמרו

מילתא דפליאה

דרך המלכות של הרה"ק מרוז"ן ע"ה

דרכו של הרה"ק מרוז"ן ע"ה שהיה מסתיר את שפלותו וענוותנותו בהנהגת המלכות.

שלמה המלך ע"ה אין כבודו מחול

עוד הסביר, שמשה רבינו היה בבחינת רב לישראל, ובודאי היו מחויבים לנהוג כבוד ויקר לפי רום חכמתו, אלא שלרוב ענוותנותו מחל משה רבינו על כבודו, ולכן היתה עיקר תפארתו במידת ענוותנותו אחר שמחל בה על כבודו, אבל שלמה המלך ע"ה לא יכול היה לנהוג בענוה כי אף אם ימחל על כבודו הרי הוא מלך ואין כבודו מחול, ועל כן אי אפשר לשבח אותו במידת הענוה כי אם במידת החכמה שהיה מופלג בה.

דווקא מי שיש לו כלל המעלות יכול להשתבח

במידת הענוה

ויש להוסיף ולומר, שבודאי גדול מה שנאמר במשה רבינו ממה שנאמר בשלמה המלך, ועל דרך שנאמר (דברים לד י) 'ולא קם נביא עוד בישראל כמשה', כי מידת הענוה גדולה לאין ערוך מן החכמה, והרי לא כל אדם יכול להתהדר במידת הענוה, כי מי שאין בו שום מעלה טובה מה יתרון יש בענוותנותו, וכי במה יכול הוא להתגאות. ועל כגון זה רגילים לומר אין ענוה אלא אחר היכולת, ומי שמצויות בו מעלות כמו חכמה ועושר וגבורה, ובכל זאת הוא מכניע עצמו הוא הראוי להיות נקרא עניו ושפל, והרי משה רבינו היו בו גם חכמה וגם גבורה וגם עשירות, וכיון שכן היתה ענוותנותו דבר שיש בו ממש, ומשום כך גדולה היתה ענוותנותו של משה מחכמתו של שלמה.

והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (יב ג). ידוע שדרכו של הרה"ק רבי ישראל מרוז"ן ע"ה היתה להנהיג עצמו בגינוני מלכות, והיתה הנהגה זו לפלא בעיני הרבה מחכמי וצדיקי דורו, כי לא היתה דרך זו נהוגה בקרב הצדיקים, וכשנפגשו פעם הרה"ק מאפטא ע"ה והרה"ק מרוז"ן ע"ה, תמה בפניו הרה"ק מאפטא על דרכו שמתנהג בדרך כבוד ומלכות.

השיב לו הרה"ק מרוז"ן, הנה מצינו במשה רבינו ע"ה שהיה עניו מכל, ואילו שלמה המלך ע"ה היה החכם מכל, וצריך להבין כי החכמה והענוה קשורות הן זו בזו, וחכמת האדם נבחנת כפי מה שהוא עניו ושפל ברך, כי השוטים דרכם להיות בעלי גאווה, כמו שנהוג לומר שכל שוטה הוא גאותן וכל גאותן הוא שוטה, וקשה אם כן מדוע נזכרה הענוה אצל משה רבינו והחכמה אצל שלמה המלך, הרי החכם מכל הוא גם העניו מכל וכן החכם מכל הוא גם העניו מכל.

אלא בודאי המידה המשובחת ביותר היא הענוה אחר שנשתבח בה משה רבינו ע"ה, כמו שכתב הרמב"ם ע"ה בפירוש המשניות (אבות פ"ד מ"ד): 'ויש לך להתבונן ממה רבינו, אשר נשלמו בו המעלות השכליות והמדעותיות כולן, נוסף למדרגתו בנבואה, אב בחכמה, אב בנביאים, אב בתורה, ושיבחו ה' מן הכל במדת הענוה לבד, אמר 'והאיש משה עניו מאד', ואילו הגאווה והגדולה היא המגונה והגרועה שבמידות. אבל שלמה המלך לא נזכרה בו הענוה כי לרוב חכמתו הטמין את ענוותנותו בגינוני מלכות, כדרך שמטמינים את האוצרות היקרים באשפה שאין אף אדם מחפש שם, ועל חכמה זו שיבח הכתוב את שלמה 'ויחכם מכל האדם', שהעלים את שפלותו וענוותנותו בדרך המלכות. בכך מבוארת

ברזא דאח"ד רמזים נפלאים על סדר הפרשה

הבוטח בה' אינו חסר מאומה

במעשים גשמיים לקבל הברכה, כי בעולם הטבע צריך להתנהג מעט בחוקי הטבע כדי להכין כלי לקבל השפע, כי הכל מאיתו יתברך אלא שאין הקב"ה משנה לחינם סדר הטבע שבעולם, וזהו רצונו שיתנהג העולם בדרך הטבע ובוה זוכה האדם לברכת שמים, כמו שכתוב (דברים טו יח) 'וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה', הרי שברכת ה' תחול על מעשי יד האדם אשר הם ההכנה והכלי לשרות בהם הברכה. ובוה יתבאר הכתוב (תהלים צ"ז) 'ויהי נועם ה' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידיו כוננהו', שבמעשי ידינו מכינים אנו את הכלי לקבל את נועם ה' וברכתו, אך ישים בטחונו בה' שיהיה העסק הזה סיבה ראויה לקבלת ברכת ה'. ואם הרויח והצליח בעסקיו יאמר 'הרווחתי בעזרת ה' יתברך', כמו שכתוב (שם ח יח) 'וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל'.

יהא רגיל לומר 'אם ירצה ה' שזו העצה לסייעתא דשמיא בגשמיות ורוחניות

וזהו פירוש הפסוק 'רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום', כי האדם מרבה לחשוב מחשבות ולהגות תוכניות, אבל אין קיום והצלחה למחשבותיו אם אינו מערב בהם שם שמים, להיות שם שמים שגור על פיו להשליך על ה' יהוה שסייע בידו להוציא מחשבתו אל הפועל, וכמו שמסיים הפסוק 'ועצת ה' היא תקום', על ידי 'היא' שיאמר תמיד בפה מלא א'ם 'ירצה ה' שם, אזי עצתו תקום ותצליח בסייעתא דשמיא.

כן הוא הדבר גם בשלימות רוחנית שהאדם מבקש להעפיל אליה ופעמים נראה לו שמעכבים בידו לעלות ולהתעלות, אך גם כאן יחזק בלבבו האמונה התמימה שהקב"ה נמצא ודואג לכל מחסורו, וכאשר יעשה הוא המוטל עליו בהשתדלות להשגת רוחניות יזכה לברכת ה' בכל אשר יעשה ויצליח להתעלות מעלה מעלה.

כל צרכי, ואם היה צריך לי הדבר בודאי היה לי.

אמונה תמימה כמו פתי

וזה יסוד הביטחון להאמין בלב שלם כי כל מה שיש לי וכן מה שאין, הכל מוכתב מלמעלה והכל לטובתי, ואף אם נראה כי חסר הוא משהו יש לו להאמין בפשיטות כי ה' יתברך 'עשה כל צרכי ואינו חסר דבר. ובוה השתבח **הבעל שם טוב הקדוש** ואמר קודם הסתלקותו, מניח אני כל חכמתי ותבונתי כדי להאמין בה' באמונה פשוטה ותמימה. ואפילו שכתוב (משלי יד טו) 'פתי יאמין לכל דבר', מכל מקום איני חושש להיות פתי, שכן כתוב (תהלים קטז ו) 'שומר פתאים ה'". ומן השמים בודאי ישמרו על הבוטח על ה' ומשליך כל יהבו עליו, שלא ייכשל מחמת אמונתו.

ביטחון מביא ברכה על האדם

בכלל דביקות האמונה בה' יש לדעת בבירור שכל מאורעותיו ומעשיו תלויים בהנהגת ה' עמו, ואשר על כן כל פעולה שרוצה לעשות בין דבר קטן ובין דבר גדול, יאמר קודם 'אעשה זה אם ירצה השם', וסימנך בפסוק (משלי יט כא) 'ועצת ה' היא תקום', 'היא' ראשי תיבות א'ם 'ירצה ה' שם, ועל ידי כן 'תקום' עצתו. כן אם ירצה לעשות איזשהו משא ומתן, כגון לקנות או למכור סחורה, יאמר בפה מלא 'אני בוטח בה' ומקווה בזו הסיבה ישלח לי השם יתברך מזונותי וצרכי'.

כי מידת הביטחון היא כלי מוכן לקבל ברכת שמים, וכפי מה שהאדם בוטח בה' ומייחל אליו כן הוא זוכה להתברך בכל צרכיו, כמו שכתוב (תהלים לג כב) 'יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך', כפי מה שייחלנו לך כן נזכה להיות 'חסדך עלינו', וכן נאמר (ירמיה יז ז) 'ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו', כפי מה שבוטח האדם בה' כן יהיה ה' מבטחו ויעמוד לישועתו.

ההשתדלות הינה האמצעי שבו משפיע ה' על האדם ברכה

אמנם צריך גם האדם להשתדל

והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר (יא ד). המאמין בה' יתברך ובוטח בו אינו מתלונן על שום דבר בעולם, ותמיד הוא משנן לעצמו 'היפלא מה' דבר' (בראשית יח יד), 'היד ה' תקצר' (פסוק כג), ודומה בעיניו שיש לו כל צרכו בלי שום מחסור, ככתוב (תהלים לד יא) 'ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב'. גם אם הוא כן מרגיש בחיסרון מסוים הרי שהוא נותן אל ליבו שבודאי כך היא טובתו, כי אם באמת היה נצרך לאותו עניין בודאי לא היה הקב"ה מונע זאת ממנו, שכן 'אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט' (שמואל א' יד ו).

על כך מברך כל אחד מישראל בכל בוקר 'שעשה לי כל צרכי, ובודאי אין זו ברכה לבטלה, ואכן הקב"ה עושה כל צרכי האדם, ואם חסר לו דבר מה, הרי זה סימן שאינו נצרך לו ואין זה בכלל מחסורו שהרי 'אין מחסור ליראיו' (תהלים לד י).

וכך מביא **השפתי צדיק** (מקץ טו) דבר נפלא ששמע: היה אחד מיסור ומדוכא מאד רחמנא ליצלן שבא להתנצל לפני **הרבי ר' בונים מפשיסחא ע"ה** שמברך בכל יום 'שעשה לי כל צרכי, והרי אין לו כלום ושמא חלילה וחס היא ברכה לבטלה. ענהו הרה"ק ז"ל: זהו צורך שלך שתהיה מקבל באהבה הנהגות ה' יתברך עמך, ובאמת זהו מצות 'תמים תהיה' (דברים יח יג), כפירוש רש"י ז"ל 'מה שבא עליך קבל בתמימות ולא תחקור' וכו'.

זהו שמצינו בפרשת המתאוננים **והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה**, האספסוף הם הערב רב שהתלוננו על ה' יתברך, אבל בני ישראל הכשרים לא היו להם שום טענות על הנהגת ה' בעולמו ובטוחים היו שאין להם שום מחסור וכל צרכיהם ניתנים להם מיד ה' הרחבה והמלאה. וכלשון הרה"ק **רבי נפתלי מרופשיץ ע"ה** (זרע קודש ד"ה והאספסוף): שהערב רב התאוה ולא ישראל, כי איך שייך תאוה בבעל אמונה, כיון שבכל דבר שחסר לו אומר מסתמא איני צריך לזה, דאם לא כן, הלא אני אומר ומברך לו יתברך שמו 'העושה לי

שתי דרכים להתקרב לעבודת ה'

נבראת תחילה. ופירש בבאר משה לרבי משה מקוונ'ניץ ע"ה (בראשית) שדרכם של בית שמאי היתה להתבונן תחילה בגדלות השמים העליונים ומתוך זה יבוא להכיר שפלות עצמו, ואילו דעת בית הלל היא שיקדים להתבונן בשפלות הארציות ומתוך כך יגיע להתבונן בגדלות הבורא.

ויש להוסיף ולרמוז בדברי המדרש (ב"ר א טו) שלרבי שמעון בר יוחאי השמים והארץ נבראו כאחד, שנאמר (ישעיה מח ג) 'קורא אני אליהם יעמדו יחדו', וכיאר רבי אלעזר בן רבי שמעון כוונתו ששניהם שקולים כאחד. ולפי הנ"ל יבואר שלרשב"י הדרך הראויה בעבודת ה' היא לאחוז בשתי ההתבוננויות יחד, להתבונן גם בשפלות עצמו וגם בגלות הבורא, ומתוך כך יבוא לעבודת הבורא.

שתי ההתבוננויות משלימות זו את זו

ואכן השגת גדלות הבורא תלויה במידה שהאדם מכיר בשפלות עצמו, וכן להיפך כפי מה שמשיג גדלות הבורא מכי בשפלות עצמו, וכמו רואים אצל משה רבינו ע"ה שעלה השמימה והיה שם ארבעים יום וארבעים לילה, והשיג בעליונים יותר מכל ילוד אשה, ומתוך כך הכיר בשפלות עצמו עד שנאמר בו והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה. וזהו שהצטוו ישראל לעלות ולהיראות בעזרה ג' פעמים בשנה, ועל ידי שיראו גדלותו של מקום בבית המקדש יבואו להכיר בשפלות עצמם ויתעורר ליבם לעבודת ה'.

איזו התבוננות יקדים תחילה

אכן עדיין יש לדעת איזו התבוננות יש להקדים תחילה, וכידוע שהאחים הקדושים הרה"ק רבי אלימלך מליזענסק ע"ה והרה"ק רבי זושא מאניפולי ע"ה נחלקו ביניהם בענין זה, האם להקדים תחילה את ההתבוננות בגדלות הבורא ומתוך כך יבוא לשפלות עצמו, או להיות תחילת העבודת בשפלות עצמו כדי שמתוך כך יכיר בגדלות הבורא. אמר להם רבם המגיד ממעזריטש ע"ה שהגם ששתי הדעות נכונות ואלו דברי אלוקים חיים, מכל מקום הקדמת ההתבוננות בשפלות עצמו היא מדרגה גבוהה שאין הכל ראוים לה, כי מתוך שיתבונן בשפלות עצמו עלול האדם ליפול ברוחו ויקשה עליו לחשוב בגדלות הבורא, על כן נכון יותר להקדים להתבונן בגדלות הבורא ומתוך כך ישיג גם שפלות עצמו. (ראה תשואות חן - ליקוטים ד"ה שמעתי).

ומהרי"ד מבעלזא נתן עצה לקיים דברי שניהם, להתבונן תחילה בשפלות עצמו ואחר כך בגדלות הבורא, ולשוב ולהתבונן עוד פעם בשפלות עצמו, ונמצא שהקדים שפלות עצמו לגדלות הבורא וגם להיפך, וירא שמים יצא ידי שניהם.

בית שמאי ובית הלל נחלקו בדבר

ובמחלוקת זו נחלקו כבר בית שמאי ובית הלל (חגיגה יב.), בית שמאי אומרים השמים נבראו תחילה, ובית הלל אומרים הארץ

שפלות עצמו וגדלות הבורא שני עבודות התלויות זו בזו

והאיש משה עניו מאד מפל האדם אשר על פני האדמה (ת"ב ג).

התעוררות האדם לעבודת הבורא תלויה בשתי התבוננויות, שיכיר בשפלות עצמו וגם בגדלות הבורא, ומתוך כך יבוא ליראת ה' ולאהבתו, כמבואר בדברי הרמב"ם (יסודי התורה פ"ב ה"ב), שמתוך ההתבוננות בנפלאות הבריאה יכול האדם להגיע לידי אהבת ה', על ידי ששיג שחכמת הבורא יתברך אין לה סוף ולא קץ, ומתוך כך יבוא גם ליראת ה' כשיכיר מיעוט ערכו וקטנות מעלתו, שהוא בריה קטנה ושפלה ואיך יעמוד לפני המלך הגדול.

שני תמידים כהלכתם

וכן פירש הרבי מרוז'ין ע"ה בנוסח התפילה 'שני תמידים כהלכתן', רמז לשני ענינים שנאמר בהם 'תמיד', האחד - 'שית' ה' לנגדי תמיד' (תהלים טז ח), והשני - 'וחטאתי נגדי תמיד' (נה א), שישים האדם תמיד לנגד עיניו שני ענינים אלו, לזכור תמיד מגדלות ה' יתברך, וגם לזכור תמיד פשעיו וחטאיו, ושניהם משלימים זה את זה, כי מזכירת הבורא בלבד יכול לבוא לידי גאות, ואילו משפלות עצמו עלול להגיע לעצבות, ולכן צריך להתחזק בשני הענינים כאחד.

תכלית ההסתר ללמד לאדם ללכת בכח עצמו

במדרגה רוחנית גבוהה ונעלה, והיו כל צרכיהם הגשמיים ניתנים להם בדרך נס, והיו ניזונים במזון שמלאכי השרת מסתפקים מהם, וכן כל צרכיהם הגשמיים היו מזוככים ונעלים, אבל מן השמים רצו להכין אותם לכניסתם לארץ, שעיקר העבודה בה הוא לעבוד את ה' מתוך הגשמיות והארציות, ולכן היה ארון הברית מתרחק מהם מעט מעט, כדי להכין ולהרגיל אותם לעבוד את ה' גם מתוך ההסתר והגשמיות. וזהו לימוד גדול למתחילים בעבודת ה' שפעמים שנופלים ממדרגתם, וצריכים להתחזק ולזכור שאין מרחקים אותם מן השמים, אלא שרוצים להרגילם לעבוד את ה' בכוחות עצמם.

שדוקא באופן זה התרגל להלך בלי עזרה וסיוע, כך צריך כל אדם לדעת ולהאמין שכל הקשיים הבאים עליו כל תכליתם כדי להרגילו להתעלות בעבודת ה'.

לימוד גדול למתחילים בעבודת ה'

וכתב בשם משמואל (תר"ע ד"ה באופן) זהו שאנו מוצאים שהיה ארון ברית ה' מתרחק מבני ישראל בלכתם במדבר כנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלושת ימים, והרי הארון היה מורה דרכם ומיישר לפנייהם הדרכים, מכל מקום היה מתרחק מהם מהלך שלש ימים, לרמז על התרחקות הקדושה והסתתרותה מבני ישראל, כי בהיות בני ישראל במדבר היו כולם

ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וארון ברית ה' נסע לפנייהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (י לג).

כל יהודי עובד ה' מסתירים לו דרכו מן השמים, וצריך לדעת שכן היא הדרך שעל ידה מתחזק האדם להתמיד בעבודתו ולהוסיף עוז ותעצומות. וכך היה אומר הבעל שם טוב הקדוש ע"ה שהדבר דומה לנוהג שבעולם להרגיל באופן זה ילד קטן להלך בכוחות עצמו, שאביו מוליכו מעט ומסתלק ממנו כדי לנסותו ולהרגילו ללכת בעצמו, ובודאי הקטן מצטער באותה שעה בחושבו שאביו עזב אותו וסילק השגחתו מעליו, רק לאחר זמן כשיגדל הוא יבין

א. נראה כי כן דעת הרה"ק רבי זושא, כמו שכתב בבאר משה להרה"ק מקוונ'ניץ ע"ה (בראשית ד"ה במאי) שלמד מהרבי רבי זושא שתיכף בהשכמת הבוקר בהקיצו משנתו יתן לבו ודעתו לעיין ולהסתכל בגודל רוממות וגדולת הבורא יתברך שמו. ובונועם אלימלך (תרומה ד"ה ועשית) כתב שבהשכימו בבוקר יתבונן ברוממות הבורא ובשפלות עצמו גם יחד.
ב. ראה בנועם אלימלך (ויצא ד"ה א"י ויצא) שכן היא הדרך הנכונה להקדים שפלות עצמו לגדלות הבורא, כמו שרמז תחילה 'סולם מוצב ארצה' להתבונן בשפלותו, ואחר כך 'ראשו מגיע השמימה' להתבונן ברוממות הבורא.

